

նեցուկ և Եւ այդ նեցուկն կարող է լինել մի հայ ընկերութիւն «Սիրնիզմի» կազմով, եւ զուտ կուլտուրական ծրագրով, Իրան անուշտ կ'աջակցին եւ մեր օտարապէր բարեկամները, Գուցէ կը զարմանա՞ք թէ՛ ասեմ որ Վրացիք, համեմատաբար աւելի աղքատ, բայց բարոյապէս աւելի հարուստ, մեզանից աւելի բան կ'անեն յօգուտ իրանց ազգի վերածնութեան և երաց համար Վրաց պոետականներին բանին մեծ բաներ կ'անէ, պահելով թատրոնն, ուսումնարաններ, օղնիւղ գորգներին, եւս և իսկ մենք զուրկ ենք այդ ամէն բանից, որովհետեւ չուինք մի տյոգպիսի ցանկալի հիմնարկութիւն և Ես կարծում եմ թէ մեր բարեգործ հարուստները ամենամեծ ազգային եւ թէ մարդկային բարեկործութիւնն արած կը լինենք, թէ՛ հիմնելին մի հայկական բանկ՝ Պարեգում, որի նպատակն լինի ազգի մասուր, բարոյական ու նրկական յոռադգրմութիւնն, թէ ի՞նչ հիմունքներ վրայ պիտի կազմած լինի այդ հիմնարկութիւնը, թէ ի՞նչ արժողութեամբ ակցիաներ պիտի արձակեն որ ամէն մէկային մասնակցի լինի, զրա մասին թող խորին մեր իրիւնանապէտներն ու առևտրականները, մանրամասնաբար ուսումնասիրելով Հրէից Սիրնիզմն բանին եւ նրա նման հիմնարկութիւնները և Մենք պարտք ենք համարում այս առաջարկութիւնն անել, եւ մաղթում ենք որ ձեռնառած ընդհանրապէս քննութիւն անելուց յետոյ անյապաղ գործադրեն այս գաղափարը և

ՌՈՒՍԱՀԱՅՏ

ՀԱՅՏ ՈՒ ՀՐԷԱՅՏ

— 0 —

Ազգային գանձարանի մը հաստատման գաղափարը, զոր վերեւ հրատարակուած յօդուածին մէջ կ'առաջարկէ «Ռուսահայ» և շատ գեղեցիկ գաղափար մըն է։ Զեմ գաղափարն որ Մերենց, այդ տարբերակաւ հետաւան գործիչը, որ արդէն յղացած եւ առաջարկած էր ամէն ինչ որ անհրաժեշտ է մեր ապագային համար, — այդ գաղափարն ալ յղացած եւ առաջարկած ըլլալ ինչ ինչ ժողովրդաբար յղանակ հերթը չէ։ Պէտք է յղացում իրականութեան փոխել Ստոր համար անհաստական ճիգը չի բաւեր, — բաց ի այն պարագայէն ուր այդ ճիգը կը իրթին անհաստական խոյր զուտարի մը վրայ՝ հարկաւոր է հաւաքական համախոհութիւն եւ գործակցութիւն և Հարկաւոր է նաեւ գործելու պայծառ ու գիտակից մեթոտ մը։ «Ռուսահայ» կ'առաջարկէ՝ իբրեւ օրինակ որուն կարելի է հետեւիլ՝ Սիրնիզմներու պանթան և

Պէտք է ուրիմն նախ որոշապէս գիտնալ թէ ի՞նչ պայմաններու մէջ ի՞նչ ձեւով ծնած է Սիրնիզմնութիւնը եւ ի՞նչ եղած է մինչեւ այսօր անոր գործունէութիւնը և Այդ մասին ամենին որոշ տեղեկութիւնը տալու համար հայ հասարակութեան, կը թարգմանեն մասնեղ կարեւորագոյն հատուածը զրգոյի մը զոր վերջերս հրատարակած է Սիրնիզմնութեան գլխաւոր կազմակերպիչներէն մին, Տր. Մաքս Նորտաու, եւ որ ինքնին արդէն մեծապէս հետաքրքրական է իբրեւ ամփոփ պատկերացում մը ժամանակակից ընկերական-պատմական ամենին գեղեցիկ ու յուզիչ շարժումներէն մէկուն։

«Սիրնիզմնութիւն» բառը նոր անուանակոչութիւնն է հին բանի մը քանի որ կը նշանակէ այն բազմաբար զոր հրէայ ժողովուրդը ունի Սիրնը վերստին տեսնելու և Յօրմէնեւ Տիտոս երկրորդ տաճարը կործանեց, յորմէնեւ հրէայ ժողովուրդը ամէն երկիրներու մէջ ցրուեցաւ, այդ ժողովուրդը անդադար խանդավառօրէն բաղձացած ու հետադադարաւ յուսացած է հայրենի երկրի վերադարձնալ հրէաներուն այդ կարտին ու յորա Սիրնին համար, թանկարեցած մեւ, կարելի է ըսել՝ աշխարհադարձակ երեւոյթը գարծած է Մեսոպոտի գալստեան վրայ իրենց հաւատքին, որ իրենց կրօնքին էական մասը կազմած է։

«Իրօք, Մեսոպոտիանութիւնն ու Սիրնիզմնութիւնը երկու հազար տարուան ընթացքի մէջ՝ համանման յղացումներ եղան, եւ իրենցով ու նանրաբանութիւն միայն ըրած կ'ըլլայ մարդ՝ Հրէից կրօնական երգեցողութեան մէջ խոստացուած Մեսոպոտի գալուստին վերաբերող աղօթքները զատելով այն աղօթքներէն որ կը վերաբերին պատմական հայրենիքն վերադարձին որ ոչ ոնաւոր խոստացուած է, ինչ քանի մը սերունդ առաջ, բոլոր Հրէաներն այդ աղօթքները բառական իմաստով կը մեկնէին, ինչպէս մինչեւ ցարդ միամիտ հաւատքը պահած Հրէաները զայն կը մեկնէն դեռ և Ուրիշ ոչինչ գիտէին սեղից զատ, թէ իրենց ժողովուրդը մէն եւ որ ինչ հայրենիքը կորսնցուցած է ի պատիւ իր գործած մեղքերուն, օտար երկիրներու մէջ իբր օտար ապրելու դատապարտուած և եւ թէ իրենց հալածանքները պիտի վերջանային միայն այն ատեն երբ վերստին հաւաքուէին նախահայրերու աշխարհին նուիրական հողին վրայ։

«Ժի գարու կէսին, երբ ազատախոհութիւնը սկսաւ Հրէութեան մէջ թափանցել՝ զխառնրապէս ժողովրդական փիլիսոփայ Մովսէս Մենտերտին աշխատութիւններուն շնորհիւ և այս կացութիւնը փոխուեցաւ։

«Հրէաներու հաւատքը թալցաւ, ուսեալ աններ, եւ թէ պարզապէս նախընտրէին քրիստոնէութեան յարիւ, սկսան բանավարական

եղանակով մը մեկնել իրենց կրօնքին վարդապետութիւնները ։ Իրենց աչքին՝ հրէայ ժողովուրդին ցրումը անգիտելի էր ։ Վերջնական իրողութիւն մըն էր օ մանկական եւ սիրնական յաղացումները գտնելիս ո եւ թանձրացեալ պահանջութիւնէն, իրենց համար չակրորեղով տարբերակ վարդապետութիւն մը որու համեմատ Սիոն վերադարձին խոտումը պէտք էր մեկնել միայն հողեւոր տեսակէտով, իրլու հրէական միաստութեան հաստատումը մարող աշխարհս մէջ, ինչ որ պիտի իրաւանացնէր՝ հրէայ բարոյագիտութեան ազգայ յաղթանակն ուրիշ ազգիւրէ նուազ բարձր, նուազ ազնիւ ակզրութեանբերուն լրացաւ ։

« Մենտելսոնի վարդապետութիւնը տրամաբանօրէն զարգացաւ փոքրաւ տաղանի կէսին, եւ քարենորոգումի ձեւէն առաւ, որոնիսականութեան հետ վճռապէս ամէն կապ իսկեց ։ «Բարեկողորդեալ» Հրէային համար, Սիոն բառը այնքան թիչ նշանակութիւն ունի որքան ցրում բառը ։ ան չ'ընդունիր թէ ինքն ալ «Ծիափողոյս» ինչ կը գտնուի, կ'ուրանայ հրէայ ժողովուրդի մը գոյութիւնը, կ'ուրանայ թէ ինք անոր կը պատկանի, ուզելով միայն այն ժողովրդին պատկանիլ որուն մէջ կ'ապրի ։ Իրեն համար, Հրէութիւնը պարզապէս կրօնական յաղացում մըն է, ազգայնութեան մը հետ մէկ առնչութիւն չունեցող ։ Այն երկիրն ուր ծնած է, իր հայրենիքն է ։ ուրիշ հայրենիք չ'ուզեր ճանչնալ ։ Պաղեստինը տեսնելու վարկածը իրեն զայտոյթ կամ ծիծաղ կը պատճառէ ։ Ու կը կրկնէ համարանօթի ապուշ կատաղաբանութիւնը՝ «Ընթէ հրէական պետութիւնը վերանաստատուի, եւ պիտի առաջարկէ որ անոր Փարիզի զեսպիտն ըլլաւ» ։

« Ժամանակ անցնելով, մտածող Հրէաները հարկաւորաբար պիտի նկատէին սակայն թէ Հրէութեան «բարենորոգումը» կէս-դարման մըն է, որ ինչպէս ամէն կէս-դարման իր մէջ իսկ կը պարունակէ իր քայքայման սերունդ, քանի որ վայրկեան մը չի դիմանար տրամաբանական քննադատութեան մը ։ Բարենորոգեալ Հրէութիւնը որո՞ւ պիտի կարենայ գոհացում տալ ։ Հաւատացեալ Հրէա՞յին ։ — Ան կը մերժէ զայն ամենախորին զգումներով, Ոչ-հաւատացեալին ։ Ընդհանրապէս զայն իրեն կ'անհրաժեշտութիւն մը եւ բրբեւ անտէր չարափրատութիւն մը ։ — Իր ժողովրդին անցեալին հետ ամէն կապ իրօք խզել է իր քրիստոնէական չրջապատին հետ ձուլութիւն ուղղող Հրէային ։ Սյո Հրէային՝ բարենորոգեալ Հրէութիւնը չի բաւարար, որովհետեւ ան աւելի առաջ կ'երթայ, կ'աւանջ աչ քայլը որ կ'ընէր մկրտութեան աւազանին ։ Կ'աւանջորդէ ։ Իսկ այն Հրէան որ կ'ուզէ Հրէութիւնը կորուստէ փոխել եւ իրբեւցեղային անհատականութիւն պահպանել, ա՛ւ աւելի քիչ կը համակրի անոր ։ Սյոյիսթին համար, ո եւ ի ազգային յոյսէ հրաժարումը հոմանիշ է հրէայ ժողովրդին թրեւս յամբ քայլը

ապահով մահուան զատապարտութեանը՝ իր բերնով իսկ արտասանուած ։

« Բարենորոգեալ Հրէութիւնը՝ առանց սիրնականութեան, այսինքն առանց հրէայ ժողովուրդին մէկ նոր միացման բաղձնաքին ու յոյսին, ապագայ չունի ու առաւելն զայն ուրիշ է նկատել իրբեւ քիչ մը դարձածածոր ճամբայ մը քրիստոնէացման առաջնորդող ։ Եւ այդ նպատակին հասնիլ ու զողին աղջեւ աւելի շնտակ եւ աւելի կարճ ճամբաներ կան այսօր ։

« Այն սերունդներուն որոնք Մենտելսոնի, քարենորոգման եւ ձուլման վարդապետութեանց ճոռումբանութեան ու քանադարակաւնութեան ազգեցութիւնը կրած էին, փոքրաւ վերջին հինգերորդին մէջ յաջորդեց ուրիշ սերունդ մը որ սիրնական հարցին հանդիպ աւանդական Սյոն նորից տարբեր դիւրք մ'առնել կը ջանայ ։ Այս նոր Հրէաները ուսեմին իր թօթման հարիւր տարիէ ի վեր մտաւ զարմած բարեւանական-գրական չաղփաղանքին աղջեւ որ կը քարոզէ թէ «Հրէութիւնը առաջելութիւն մը ունի, առաջելութիւն որ կ'ապագիւր համար Հրէաները պէտք է որ միշտ ցրուած ապրին ուրիշ ժողովուրդներու մէջ, որպէս զի բարոյականի ուսուցիչ ու օրինակ ըլլան անոնց, զանոնք աստիճանաբար առաջնորդեն զուր քանադարակաւնութեան մարտը տիեզերական եղբայրութեան, իտէականեան աշխարհաքաղաքականութեան մը ։ Անոնք այդ ցնորական առաջելութիւնը լրբութիւն մը եւ տիմարութիւն մը կը նկատեն ։ Աւելի համեստօրէն, աւելի իրաւապաշտէն անոնք կ'ուզեն որ հրէայ ժողովուրդը իրաւունք ունենայ ապրելու եւ զարգանալու իր բնական բնորոշակութեանց համեմատ, մինչեւ բնական սահմանն իր տիպարին ։ Անոնք ստիպուած են ընդունիլ թէ այդ բանը անհնար է ցրուած Հրէաներուն համար, քանի որ, արդի պայմաններուն մէջ, նախապաշտմութիւնը, առեւթ թիւն ու արհամարհանք զիրենք կը հայածնէ, կը կոկեղեն ։ Իրենց զարգացումը կ'անդամայուծնի եւ դիւրեմք կը բռնադատեն միմեանեան մը որով փոխանակ իրենց գոյութեան իրաւունքն ունեցող ինքնատիպ էակներ ըլլալու, անոնք կը դատեն օտար տիպարներու միջակ կամ յոյր ընդօրինակութիւններ ։ Այս պատճառով է որ այդ նոր Հրէաները մեթոսականութիւն կ'աշխատեն հրէայ ժողովուրդը վերստին բնականեան ժողովուրդ մ'ընկու, որ իր հողին վրայ ապրի, քաղաքակրթի ազգի մը անսեռական, մտաւորական, բարոյական ու քաղաքական բոլոր պաշտօնները կատարէ ։

« Այս նպատակին անկարելի է անմիջապէս հասնիլ ։ Անոր իրականացումը պիտի տեղի ունենայ առաւել կամ նուազ հեռաւոր ապա, զայն մը մէջ ։ Իտէալ մըն է, բաղձնաք մը, յոյս մը, ինչպէս եր եւ զիս մեծիական փրականականութիւնը ։ Միայն թէ, նոր սիրնականութիւնը, զոր քաղաքական սիրնականութեան

թիւն կ'անուանենք, կը տարբերէր հին, կրօնական, մեկնական սիրնականութիւնէն առնով որ ո՛ր եւ է միտաբանականութիւն չ'ընդունիր, Պաշտօնական վերադարձը հրապէս մը չ'ապաստէր, այլ իւր-զէ զայն պատրաստել իր անձնական ճիշդութիւնը:

« Եւրո սիոնականութիւնը մասամբ միայն ծնած է հրէայ ժողովրդին ինքնաբեր մղումներէն, նոր եւ ո՛րեքայ Հրէաներուն իրենց պատմութեան, իրենց մարտիրոսագրութեան համար ունեցած խանգարատութիւնէն, իրենց ցեղին յատկութեանց արժէքին իրենց մէջ արկնցողած գիտակցութիւնէն, հինաւորաց կոճղը կրօնական փրկելու եւ անոր անվերջ ապագայ մը պատրաստելու, իրենց նախնայաբերուն սիրագործութեանց վրայ իրենց յաջորդներուն սխրագործութիւններին աւելցնելու փառասիրութիւնէն. մասամբ սիոնականութիւնը երկու արտաքին մղումներու արդիւնքն է, նախ՝ ազգայնութեան զգացումը որ ամբողջ կէս դար եւրոպական մտածամիտներուն ու զգացումներուն տիրապետեց եւ համաշխարհային քաղաքականութիւնն առաջին րոպէս, երկրորդ՝ հակամտմանականութիւնը, որմէ առաւել կամ նուազ առաւելած են ամէն երկրի Հրէաները:

« Ազգայնութեան զգացումը բոլոր ժողովուրդներուն առաւ իրենց ինքնութեան զգացումը, անոնց ստիկեցող իրենց մասնաւորութիւններն իրեւ յատկութիւն նկատել, եւ անոնց ներշնչեց անխախտութեան խանգարատը զանազանք: Այդ զգացումը չէր կրնար ուժեղ Հրէաներուն վրայէն սահել անցնիլ՝ առանց հեռը ձգելու: Ան բռնադատեց գաղութը իրենց վրայ մտածել, զիրենց իրաւունքն նկատել, — բան մը որուն վարժութիւնը կորսնցուցած էին, — իրեւ մասնաւոր ժողովուրդը մը, եւ իրենց համար պահանջել ընդհանուր կենսի մը, Իրեքը այն ազգերուն որ զանոնք օտար տարր մը նկատուելով անոնցմէ կը դատուին եւ առանց ո՛ր եւ թաղաքավարութեան կամ չափաւորութեան ի վեր կը չանէին զիրենք Հրէաներէն բաժնող իրական կամ իրականական հակապատկերները կամ պարզապէս տարբերութիւնները, կը նպաստէր անոնց ազգային անհատականութեան վերականգնման ջատագէն աշխատութիւնը զիրաքցնելու:

« Ազգայնական զգացումը, չափազանցութեան հասնելով, այլաստեց, աշխարհը, չովիւնութեան մէջ մտնողած, խմբաւ օտարատեցութեան մը մէջ ստորնացած, ծիրաղելի ինքնատուածացման մը մէջ ապուշացած, Հրէայ ազգայնականութիւնը այդ զաւեշտանկարական հանգամանքէն զերեւ է Հրէայ ազգայնականը մեծամոլութեան արտին հնթական չէ. կը զգայ ընդհակառակն թէ անգաղութիւն չ'ունի պարզ իրեն՝ հրէայ անուր պատուով տրոպոս մը զբարձրելու համար: Համեմատութիւն կ'ընդունի ուրիշ ժողովուրդներու յատկութիւնները, եւ ետանգաքին կը ջանայ զանոնք իւ-

րացնիլ՝ այն չափով որով անոնք կը ներդաշնակուին իր բնական տրամադրութեանց հետ: Կը զգայ այն անաւոր աւերումները զոր իր երկարատեւ ստրկութիւնը, զարեւոր օրէնքի արտաքուստ մնալը գործած են իր նկարագրին վրայ որ ի սկզբան խիստ էր եւ չիտակ, եւ կը ջնանայ ինքզինքը բուժիլ բարոյական խիստ մարզանքով մը: Այդ, երբ արգաչնականութիւնը զգուշանայ զառաժանումներէն, այլ եւս ուրիշ բան չի ներկայացնել բայց ի՞նչ փուլ մը բընայնաբնութեան, որ բարբարոս եւ հակառակ անհատականութիւնէն մեկնելով, կը յանգի ազատ մարդկութեան եւ աշխարհութեան, փուլ որուն օրինակութիւնն ու հարկաւորութիւնը այն միայն կրնայ ուրանալ որ բան մը չի հասկընար գործարանաւորական ընայնութիւնէն եւ որ ոչ մէկ պատմական զգացողութիւն չունի:

« Հակաանհատականութիւնը մը մղած է շատ մը ուսնայ Հրէաները զէպ ի իրենց ժողովուրդը զարժի ճամբան գտնելու: Ան եղած է ծանր փորձութիւն մը, որուն չէն կարող տակալ տկարները, բայց որմէ ուժովները աւելի հզօր դուրս կ'ելլեն կամ գտնէ իրենց ուրոյն ուժին աւելի գիտակից:

« Ընդդ չէ բնութիւն սիոնականութիւնը յուստանալի ժեւթ մը եւ կամ յուսահատ հակազգեցութիւն մըն է հակաանհատականութեան զէմ: Անշուշտ, շատ մը ուսնայ Հրէաները հակաանհատականութեան պատճառով է որ եկած են վերստին կապուել Հրէութեան, եւ նորէն պիտի գտուէին անվից ինքն իրենց ջերիտանայ հայրենակիցները իրենց հետ զարձեւալ բարեկամաբար վարուէին:

« Բայց սիոնականներու մեծ մասին մէջ, հակաանհատականութիւնը ուրիշ բան չէ եղած բայց ինքն այն հարկադրումը որ զիրենք ստիպեց ուրիշ ժողովուրդներու հետ իրենց ունեցած յարաբերութեանց վրայ խորհելու, եւ իրենց խորհրդածութիւնը զիրենց առաջնորդեց արդիւնքներու որոնք իրենց մտքին ու զգացմանց մէջ սեռականութիւնն պիտի մնան, նոյն իսկ ինքն հակաանհատականութիւնը բոլորովին անհետանայ աշխարհէն:

« Յայտնի է թէ սիոնականութիւնը, այնպէս ինչպէս զայն ցարդ սահմանեցինք, ուսեւալ եւ ազատ Հրէաներու հրէական զարգացեալ դասակարգին սիոնականութիւնն է: Տգէտ գաղափար է հինաւորաց անաշուք իւրենց կարգաւորում, սիոնական է առանց շատ խորհրդածելու: զգացողութիւն, բնագործ, տառապանքով ու թաղանքով: Շատ յստակ գաղափար ունի այն նըպատակին վրայ որուն պէտք է հասնիլ, այսինքն ազգային միութեան, բայց ոչ այն ճամբաներուն վրայ որոնց պէտք է հետեւիլ հոն հասնելու համար: Սակայն արդէն ըմբռնած է անձնական ճիղերու հարկը, եւ անպակի տարբերութիւն մը կայ գործող կաղափարներէն մը համար իր ունեցած տրամադրութիւնն:

րուն զոնաորութեանը եւ զուս կրօնական մեծախանութեան փրկութիւնը արօթքի մէջ միայն փնտռող կրօնաբանութեան միջեւ :

« Նոր սիրնականութիւնը, կամ քաղաքական սիրնականութիւնը, ունեցած է կղզիացեալ նախալարապետներ որոնց առաջին ճկւերը ժիթ խաբան առաջին կէտէն իսկ եւս սկսած » 1840 թ. տետնները, գերմանացի Հերայ մը որ գրքին տխուրան տակ իր անուրը դնելու քաջութիւնն իսկ յունեցաւ, առաջարկեց Պաղեստինը ձեռք ձգել եւ Հրեաներն այնտեղ գաղթեցնել : Քանի մը զայրագին բողոքներ, ժամանակին հրէայ լրագրորէնրուն մէջ երեւցած (որոնք բոլորն ալ բարենորոգման եւ ձուլման հոգին ներքեւ էին հասաբուած), միակ տարկին ներքեւ այդ գործին :

« Աւելի ուշագրութիւն շնորհեցին Մովսէս Հեւս « զուս եւ երուսաղէմին » այդ մարգարէական գրքը, 1860 թ. հրատարակուած, հրեական ազգայնականութիւնը կը հռչակէր, ազատագրման ու եղբայրութեան գաղափարներուն գինովութեան մէջտեղ : այդ գործը գայրոյթի ճշմարիտ մրրիկ մը յարոյց գերմանացի Հրեաներուն մէջ, որոնք հազիւ թէ զմայն համած էին թղթատել, եւ որոնք վերջին ծայր ոտախ էին իրաւունքներու հաստատութեանն որ դեռ նոր շնորոգեց էր իրենց : Ո՞րն է իսրայէլի այն մարգարէն որ իր ժողովրդին գայրոյթը յարուսած չլլայ : ...

« 1880 թ. մօտոր, արեւելեան եւրոպայի մէջ երեւան եկան տեսակ մը միջադէպներ որոնք բարձր եւ փափեցոյցին Հրեաները իրենց հորէ հըր վեր սնուցած երազներին եւ զանոնք իրականութեան գիտակցութեանը դարձուցին :

« Թուսասանցի Հրէայ մը, Տր . Փինսքըր, գրեց այն առեւն գրքոյն մը, « Ինքնազատագրութիւն », որ նախնազանքն էր քաղաքական նոր սիրնականութեան որուն բոլոր մոթիֆները կ'ուրուագծէր, առանց ասկան զանոնք համաձուլագործն զարգացնելու : Այսու հանդերձ այդ գրքոյն արդէն կը պարունակէր սիրնականութեան էական սկզբունքները : Հրէաները միայն կրօնական խմբաւորում մը չէն, այլ եւս ազգ մը կը կազմեն : Կ'ուզեն, նորէն իրեն ազգ համախմբուելով, իրենց սեպական երկրին մէջ ապրել : Իրենց վերանորոգումը պէտք է որ լլայ միանգամայն անտեսական, ֆիզիքական, տնտեսական եւ բարոյական :

« Փինսքըրի գաղափարները ցնցեցին առւս լիբէրալներու եւ իսլամաբարաններու հրէայ եւ բիտաւարագութիւնը : Սկսան հրէական ազգային ընկերութիւններ հիմնել, Քանի մը ուսանողներ որոնք օտար համայնաբարաններ կը յաճախէին, իրենց նոր միջավայրին մէջ Փինսքըրի գաղափարները տարածեցին հոս ու հոն, մասնաւոր վիեննայի մէջ, իսլամաբարանութիւն գտան իրենց երիտասարդ հայրնականներուն կողմէ : Ուրբանը, գործի խօսքէն, օրինակը քաղողէն նախամեծար համարելով, իրենց ուսանողական

աշխատութիւնները թողուցին ու զաղթեցին Պաղեստին՝ գիւղացիներ զառնալու համար, հրէայ գիւղացիներ՝ հրէայ պատմական հողին վրայ, իմանալապատութեան շատ մասնաւոր կառուութիւն մը ցոյց տուող այս հատորները երիտասարդներուն գաղափարապաշտութեան գրաւուած, նուազ բոցավառ գերմանացի ու ուսաստանցի Հրէաներ ընկերութիւններ կազմեցին հետզհետէ օգնութեան հասնելու համար Պաղեստինի հրէայ ռասիփրաններուն գաղթեւորման գործին : Ասի կատարուեցաւ առանց միակեղ յատակագծի եւ առանց նպատակի եւ միջոցներու որոշման հետեւ : Այդ ընկերութիւնները գիտակցիչ չէին թէ սիրնականներուն ձեռով կը գրային ու կը գործէին : Չէին տեսներ Պաղեստինի մէջ հրէայ գաղութներ հաստատելուն եւ բովանդակ հրէայ ժողովրդին ապագային մէջ եւ գտնուող յարակցութիւնը : Չիրենց օգեւորողը, բնագրական յուզում մըն էր աւելի, որուն մէջ կը մտնէին ամէն տեսակ անորոշ գագաւաններ, բարեգալտութիւն, հնազանդական-պատմական գագաւաններ, բարեգործութիւն, ցեղաբանական հպարտութիւն : Այսու հանդերձ, մտքերը պատարասուած էին, օգին մէջ գագաւաններ կը ստաւունէին, Հրէութիւնը հատուն էր կերպարանափոխութեան մը համար :

« Այն առեւն է որ — ինչպէս ասի կը պատահի պատմական նմանորենակ րօպէներուն, — երեւան եկաւ այդ մարդը որուն տուած էր յատակօրէն յղանակ շատերէ անորոշապէս նա ազգացուած մտածումները, բարձրամայն աւստասան յայնքան անձեզ սպասուած բարդ : Այդ մարդը եղաւ Տր . Քէնտոր Հերձ : 1896 թ. աշնան, հրատարակեց հակիրճ գիրք մը, « Հրէայի Տէրութիւնը », որուն մէջ կը հռչակէր, որոշութեամբ մը որ անմահութիւն մընիւս այդ օրը, սա իրօնութիւնը թէ Հրէաները ժողովուրդ մըն են, ժողովրդի մը բոլոր իրաւունքներն ունենալ կը պահանջեն, եւ կ'ուզեն հաստատուել երկրի մը մէջ ուր կարենան ազատ եւ լիակատար քաղաքական կենանք մը վարել :

« Հրէայի Տէրութիւնը » քաղաքական սիրնականութեան իրական մեկնակէտն է եղած : Մեկնակէտը, եւ ոչ թէ յատակագրած, Հերձի գիրքը դեռ կղզիացեալ անհատ մը երթական յայտն գործն է, որ իր անուանով միայն կը խօսի : Անոր շատ մը մանրամասնութիւնները ուրիշ բան չեն բայց թէ թէ գրականութիւն : Դիւրին չէ արդէն ամէն տեղ որոշապէս գծել ճշմարիտ սահմանը որ կը զատէ ընկերաբանին գիտական լրջութիւնը մարգարէական բանաստեղծին քմայէն : Սիրնական յայտագիրը հաւաքական աշխատութիւն մը պիտի լլլար, հիմնուած՝ անշուշտ՝ Հերձի գրքին վրայ, անոր տեսութիւններին ներշնչուած, բայց անոր բոլոր քմանք մանրամասնութիւնները մէկտեղ գնելով, միմիայն իրական աշխարհէն առնուած տարբերով յօրինուած :

« Զերմի գիրքը ողջունուեցաւ տասնհազարաւոր Զրէաներէ, գլխաւորապէս երիտասարդներէն, իբր փրկութեան որոշմնագիր մը: Ան սահմանուած էր, ոչ թէ միտաւած թղթի վիճակի մէջ մնալու, այլ գործնական ստեղծակցործութեանց կերպարանափոխուելու: Ամենուրեք կանգնեցան նոր ընկերութիւններ, իրենց նպատակ ունենալով ոչ թէ Պաղեստինի մէջ անշնայի գաղթեւորութիւնը հրէական փոքրիկ խումբերու որոնք գողունի հոն պիտի սպրդէին, այլ պատրաստութիւնը Զրէաներու մեծագոյնութեան գաղթմանն ի Սուրբ Երկիր, ի հիմնուելով թուրք կառավարութեան հետ կանոնադրապէս կնքուած եւ պետութիւններէն երաշխաւորուած գաշնագրի մը վրայ: Որ պիտի ընդունի հրէայ գաղթականներուն ինքնավարութեան իրաւունքը: »

« Քաղաքական սիոնականութեան նախախաթիբը հրէայ ժողովուրդի մը գոյութիւնը հաստատելն է րնականաբար: Եւ ճիշդ այդ է որ կ'ուզեն ուրանալ ձուլուած Զրէաները եւ իրենցմէ վարձուած խախտմանը, իսացականութենէն գուրկ չողգործել չաղախատներ: Եր. Զէյնը հասկցաւ թէ առաջին պարտականութիւնը զոր ունէր կատարելու, ցոյց մը կատարելագրելն էր որ աշխարհի առջեւ: Եւ նոյն ինքն հրէայ ժողովուրդին առջեւ, պիտի ներկայացնէր, նոր ու զգալի ձևով մը, հրէայ ազգային գոյութեան իրողութիւնը: « Սիոնական Համաժողով » մը գումարեց, որ հակառակ ամենին մոկեցին ընդդիմութեանց, ամենին անխղճամբ քաղաքային թիւանց, տեղի ունեցաւ առաջին անգամ ի Պալ, 1897ի օգոստոսի վերջերը: Այդ համաժողովը կը բաղկանար 204 պատգամաւորներէ զոր ընտրած էին իրիւր աշխարհներու սիոնական հրէաները: »

« Բովանդակ աշխարհի երեսին՝ որ զինքը մտիկ կ'ընէր, առաջին սիոնական Համաժողովը հանդիսաւորապէս յայտարարեց թէ Զրէաները ժողովուրդ մըն են, եւ թէ չեն ուզեր ուրիշ ապրելու մէջ անհետանալ, ինք իր վրայ պարտք դրաւ ազատման աշխատելու հրէայ ժողովուրդին այն մասին որ, ամեն իրաւունքներէ զրկուած, կը մաշի թշուառութեան մը մէջ որուն արժանի չէ, եւ անոր աւելի երջանիկ պապայք մը պատրաստելու: Համաժողովն իր մշակերն ամփոփեց հետեւեալ յայտագրին մէջ՝ որ ամենամեծ խաղաղապետութեամբ միաձայնօրէն ընդունուեցաւ: »

« Սիոնականութիւնը նպատակ ունի Պաղեստինի մէջ հրէայ ժողովուրդին համար « ստեղծել հայրենիք մը՝ հանրային իրաւունքով եւ արաշխաւորուած: »

« Համաժողովը կ'առաջադրէ այս նպատակն « կին հասնի » հետեւեալ միջոցներով: »

« Ա. Արդիւնաւոր կերպով նպատաստելով « հրէայ երկրագործներու, արհեստագործներու

« եւ ճարտարագործներու Պաղեստինի մէջ հաստատումը: »

« Բ. Բոլոր Զրէաները կազմակերպելով եւ « համախմբելով՝ տեղական ընկերութեանց եւ « ընդհանուր պաշտակցութեանց միջոցաւ, « այն չափով զոր կը ներին օրէնքներն այն « երկիրներուն որոնց մէջ առտնք պիտի հիմնուէն: »

« Գ. Զրէայ ժողովրդին արժանապատուութեան զգացումը եւ ազգային գիտակցութիւնը զօրացնելով: »

« Դ. Նախապատրաստական դիմումներ ընկելով՝ ստանալու համար կառավարութեանց « հաւանութիւնը, որ հարկաւոր է սիոնական « նութեան նպատակն իրագործելու համար: » « Առաջին Համաժողովը, « ցրտեղէն առաջ, ստեղծեց միառն կազմակերպութիւն մը: Ընտրեց « Մեծ Գործադիր Ժողով » մը, որուն մէջ իրենց ներկայացուցին ունին թուրք այն երկիրները ուր քիչ չափ կարեւոր հրէայ քանակութիւն մը կայ այդ գործադիր Ժողովին ալ իր կողմէն հաստատեց միառն յանձնաժողով մը, որուն պաշտօնատեղիին է Վիեննա, Զերմի նախագահութեան սակ: »

« Ծաղիկը երեք տարիները, երեք ուրիշ Համաժողովներ ալ գումարուեցան, 1898ին եւ 1899ին, զարմալ Պալի մէջ, յետոյ, 1900ին՝ Լոնտոն, Համաժողովի անդամներուն թիւը 1898ին բարձրացաւ 280ի, 1899ին 370ի եւ 1900ին 420ի: »

« Իւրեքանչիւր նոր Համաժողովին, աւելի մանրակերպ կերպով կը հետեւէին ընտրութեանց կանոնադրութեան, աւելի խստութեամբ կը կատարէին իշխանութեանց վաւերացումը, եւ այժմ Համաժողովը, որ Սիոնական Զրէանութեան ամուր մէկ հաստատութիւնն է դարձած, եւ որ 1901ին գումարուեցաւ հինգերորդ անգամ ըլլալով նորէն Պալի մէջ, կրնայ իրատացի կերպով ինքզինքը ներկայացուցիչը նկատելու հարկը հազարաւոր ընտրողներու: »

« Կ'ուզէ՞ք գիտնալ թէ Համաժողովին մէջ իրենց ներկայացուցիչներն ունեցող Զրէաներն ի՞նչ ըրած են ցարդ առաջին Համաժողովին մէջ հաստատուած յայտագիրն իրագործելու համար, կը բաժնն նկատի առնել հետեւեալ իրողութիւնները: »

« 1⁰. Արդիւնաւոր կերպով նպատաստելով « Պաղեստինի մէջ հրէայ երկրագործներու, « արհեստաւորներու եւ ճարտարագործներու « հաստատումը: »

« Սիոնականութիւնը որոշապէս արդիւյս է ինք իրեն՝ Պաղեստինի մէջ փոքրաքանակ գաղթունն ու գողտնի սպրդիրը: Այդ պատճառով է որ Սիոնականները շատապա՛ս են Պաղեստինի մէջ արդիւյս գոյութիւն ունեցող հրէայ գաղթականութեանց ետանդուն ու անխոնջ փաստաբաններն ըլլալով՝ անոնց պաշտպաններուն մօտ որ կը թուէին վերջերս այլեւս անոնցմով չհետաքրքրուիլ: Սուրբ Երկրին մէջ պատրաստ

տած են դործարաններու հինանրկութիւնը , որոնք բանտորներու գործ պիտի հայրաթիւն , եւ տարեկան նպաստով մը կ'ապահովին դո- յութիւնը ծափայի երբայական վարձագետա- նոցին որ զրամի պակասին պատճառով իր զրու- ները գոցելու վրայ էր : Սիւնականները կը հսկին Պաղեստինի մէջ առաջին անգամ հիմ- նուած հրէական գաղթականութեանց պահ- պանմանն ու տեսականաբանը , մինչեւ որ կարելի ըլլայ մեծաքանակ գաղթեւորման հաստատութիւն մը հիմնարկել :

« 20. Հրէաները կազմակերպելով եւ համա- « խմբելով՝ տեղական ընկերութեանց եւ ընդ- « հանուր զանալկութեանց միջոցով » :

« Սիւնականները ունին մօտաւորապէս 1500 տեղական ընկերութիւններ որոնք շատ ուժեղ դործունէութիւն մը ցոյց կուտան : Իրեն բու- լանգակ Հրէութիւնին ընդգրկող ընդհանուր հաստատութիւն , սիւնականութիւնն ունի այդ ազգային ընկերութիւններէ կազմուած զաչ- նակցութիւնները , մեծ ու փոքր Գործադիր Ժո- ղովը , եւ Համաժողովը , որ Վիեննայի մէջ կը պահէ մնայուն Գործադիրութիւն մը : Սիւ- նական Հրէաները այս կազմակերպութեանց ծախքերը կը գոցեն տարեկան կամաւոր անդա- մավճարով մը , որ հրէական հին դրամական անունաւորութեան , « Շէքել » անունը կը կրէ - այդ անգամավճարը կը համապատասխանէ իւստիսի մէջ 50 կոպէկի , արեւմտեան երկիր- ներու մէջ՝ դրամական փութիւնին (1 մարք , 1 ֆրանք , 1 շիլին , եւն) : Շէքելը վճարողը Համաժողովին մէջ քուէի իրաւունք կը ստա- նայ :

« Սիւնականութիւնն ունի պաշտօնական օր- կան մը , դերմաներէն « Տի Վեկթ » չաբախ- թիթիւ , որ Վիեննա կը հրատարակուի : Սի- նականութեան գաղափարները ստեղծ գա- տի՝ արտայայտուին ու կը պաշտպանուին քառա- սունի չափ լրագիրներու մէջ , երբայեցերէն , զերմաներէն , իտալերէն , անգլիերէն , ֆրանսե- րէն , եւ հրէայ-դերմաներէն , հրէայ-պանիե- լէն խառնաբարբառով :

« Սիւնականութիւնը հիմնած է բաղաժախ- ղարողներ , չափաւորներու ուսուցման կազմա- կերպութիւններ , եւ վերջերս սկսած է իր յա- տուկ տեղն ունենալ հրէական հրատարակու- թեանց վարչութեան մէջ , անոնց նախակա- նաստցիւնները գործածելու համար հրէական ու- սուցման , դաստիարակման , մասաւոր մշակման դրերի՝ աւելի մեծ չափով մը քան ինչ որ ժայթ եղած է պաշտօնական Հրէութեան թիւ- րած կամ որդապէս հակազդայնական պի- ներուն հետով :

3. « Հրէայ ժողովրդին անմական արժանա- « պատուութեան զգացումով ու ազգային դի- « ստիցութիւնը զօրացնելով » :

« Սիւնական ընկերութիւնները ամենուրեք իրենց պարտը կը համարին իրենց անկամներն ինչպէս եւ ընդհանրապէս բոլոր հրէայ զան-

գուածը իրենց ժողովրդին պատմութեան , եր- րայական սրբազան կամ աշխարհական գրա- կանութեան հետ ընտելացնել , կը սովորեցնեն Հրէաներուն զրուիւնն բարձր բռնել , հպար- տանալ իրենց ծագումով , արհամարհել հակասե- մական սուտերը , զրպարտութիւնները , նախա- տինքները , կը ջանան բորւերքի հրէայ « փոր- լի » արխանին առողջապահութիւնը , զայն տնտե- սապէս բարձրացնել ընկերութեան եւ համե- րաշխարհեան միջոցով , աղող դաստիարակու- թիւնն ու կրննրու կրթութիւնը բարելաւել : Ուսանող երիտասարդութեան կուտան նպատակ մը , իսկալ մը իրենց կեանքին համար : Կը քա- րողեն անտաղիւտ , հոգեկան կեանքի մը հար- կաւորութիւնը , հետագայը բիրտ նիթթապաշ- տութենէն , որու մէջ շատ դիւրաւ կը տա- րուին կ'իյնան ձուլուած Հրէաները , կենդեւ- նուն մէջ իսկալ մը չունենալուն համար : Վերջապէս կը քարոզեն խիստ ինքնահպու- թիւն մը խոսքերու եւ դործերու մէջ : Կը հիմնեն մարմնամարզութեան ընկերութիւններ՝ շա- տունց ի վեր անխնամ թողուած ֆիզիքական զրգացումը նոր սերունդին մէջ նպաստաւե- րելու համար : Հրէական պատմական տօներու եւ տարեգարծի օրերու տօնախմբութեան նոր մղում մը կուտան : Յաճախ նոյն իսկ ինք- ղինքնին արտապատու այ կը յայտնեն՝ նչան մը կրելով : Սիւնականը սովով չի համարի իր ազգութիւնը բացէ ի բաց ըլլալ տալը , կ'ուզէ որ զինքը իրեն Հրէայ ճանչնան , եւ որովհետեւ միշտ առանց կեղծիքի կը վարուի , նմանակա- կատակերգութիւն չի խաղար : ոչ մէկը չի ջա- նար խաբել իր ծագմանն ու ինքնութեանը մա- սին , ոչ մէկ տեղ չի սպղիթ իրենց չեղող դոյզի մը ներքեւ , իր քրիստոնեայ զրացնիւնուն եւ նայրնակիցներուն հետ իր յարաբերութիւնը աւելի առողջ , աւելի ճշմարտ , աւելի ուղղամտ է , եւ աւելի արժանապատուութեամբ համա- կուած , քան ձուլուած Հրէաներուն , որոնք տաժանիքի եւ սակցին անօգուտ ջանքեր կը թափեն իրենց Հրէութիւնը ծածկելու համար , քանքեր որոնք զգուշիկ կը թուին քիչ մը ճա- չակ ունեցող ու եւ քրիստոնեայի :

« 40. Նախապարտաստական զիտումներ ընե- « լով՝ ստանալու համար կառավարութեանց « հաւանութիւնը , որ նարեկոր է օրոնակա- « նութեան նպատակին իրազդումներ համար » :

« Ամենահզօրկառավարութեանց մէկ քանիքն տեղեկութիւնն արտած է՝ յուշագրիներով՝ սի- ոնականութեան նպատակին վրայ : չին պակասձ նշանակալից քաջակիրութիւններ եւ համակ- րութեան խոտախալից յայտարարութիւններ սիւնականութեան համար :

« Այժմ Գործադիր Ժողովը կը ջանայ Տաճ- (chate) կառավարութեան ստանալ չորվարտակ կական մը Պաղեստինի բաց մնացած հողերուն վրայ Հրէաները գաղթեցնելու եւ այդ երկրի- րնական հարստութիւններն արժեցնելու հա- մար : Այդպիսի չորվարտակի մը ստացումը

անհնար է առանց դրամական մեծ միջոցներու : Նյութապէս զինուած ըլլալու համար այն միջոցն երբ Տանկատան պիտի չնորէ՞ այդ հրաժարական, սինոսական երկրորդ Համաժողովը (1898) որոշեց հիմնել «Հրէական Գաղթականական Պանճան» (Jewish Colonial Trust) որուն կողորոշանքին լնտմուն է Այդ որոշումը գործադրուեցաւ հետեւեալ տարին, 1899ին : Պանճան ստեղծուած է : Անոր արդի դրամադուրին է երկու միլիոն անգլիական սոկլ : Ան գործել պիտի սկսի միայն այն ատեն երբ այդ չափաքանով դրամագումարին մէկ ու թւերորդը, այսինքն 250,000 անգլիական սոկլ, վճարուած ըլլայ : Այս վարկեանքն, այդ գումարը արդէն վճարուած է :

« Սինականութեան մէկ ուրիշ երամական գործիքը, «Կեդապին գանձն» է (Fonds national) զոր հիշգրտողը Համաժողովն ստեղծեց (1901), եւ որ պիտի կազմուի նուիրատուութիւններով եւ պիտի բարձրանայ 200,000 անգլիական սոկլին : Այս գումարին կէսը պիտի գործածուի Պաղեստին մէջ հողեր գնելու, միւս կէսը պիտի պահուի իբրեւ հրէայ ժողովրդին անձնականութիւն սեփականութիւնը, պիտի անձնապէս տոկոսներուն դրամապէսի վրայ բարձրագոյնը ու նորաբոլոր նուիրատուութիւններով, եւ ծանր պարագաներու մէջ անոր տոկոսը պիտի գործածուի ազգին համար : »

Անա ինչ է Սինականութիւնը : Վիթխարի կազմակերպութիւն մը՝ ի պայան վսեմ գաղափարի մը : Այդ գաղափարը անիրագործելի, երազական կը թուի շատերու : Եւ կը կարծեմ թէ ոչինչ անիրագործելի է, երբ ամբողջ ժողովրդը մը, կամ գոնէ ժողովրդի մը ամենէն ազնիւ, ամենէն ուժեղ ու առողջ մասը իր բոլոր կամքը եւ ուժը կը նուիրէ ծրագրի մը իրականացմանը : ամէն մեծ ու նոր գաղափար նախ անիրագործելի եւ երազական թուած է կարճատեւներու, բայց ամէն գաղափար որ ազնիւ, բնական եւ առողջ նպատակի մը իրականացման մը կը ձգտի՝ վերջի վերջոյ յաղթած է ամէն դժուարութեան եւ իր կարելիութիւնը գործնականապէս ապացուցած է : Անհրաժեշտը՝ հաւատք ու կամք ունենալն է, եւ «գործել գիտնալը» : Հրէաներն այդ բոլորը ունին, եւ առատօրէն : Իրենց ծրագրին զէմ ցնդող խոշնչոտները շատ խոշոր են եւ բազմաթիւ, բայց իրենց ծրագրը բնական պէտքերի մը կը համապատասխանէ, համաձայն է կեանքի հիմնական ու յաւիտեական օրէնքներուն, քանի որ ան կը ձգտի Հրէաները օտար երկրներու մէջ խորթ քակի իրենց արդի դառն ու անբնական կացութեանէն փրկել, գանձը վեր-

բահաւաքելով իրենց հինաւուրց հայրենիքի մէջ եւ վերատեղեկելով հրէայ ազգութիւնը իր ինքնուրոյն լեզուով ու կեանքով : Հաւանականաները, որոնք կ'ուզեն վատարել Հրէաներն այն երկրէն ուր անոք հաստատուած են առանց բոլորովին ձուլուելու, պէտք է որ ամենէն աւելի համակրէին սինական շարժման եւ աջակցէին անոր : Բայց հակասեմականները որ միանգամայն կաթոլիկներ են՝ ամենամեծ մասամբ, ամենէն կատաղի հակառակորդներն են այդ շարժման, որովհետեւ կաթոլիկները կը նախընտրեն Երուսաղէմը Մահաւանականներու ձեռքը մնացած տեսնել՝ քան զայն Հրէաներու ձեռքն անցած տեսնելու համակրելի : Սակայն Եւրոպայի բողոքական եւ օրթոտոք երկրները աւելի համակրի կը թուին այդ ծրագրին : Բողոքական երկիրներու վերահասակները մինչեւ ցարք բարեկամական դիրք մը բռնած են հանդէպ Սինականութեան : Եւ ոռւս կառավարութիւնը, որ հեռու է հրէասէր ըլլալէ, կ'արտօնէ որ սինականութիւնը մասնաճիւղեր ունենայ Ռուսիոյ մէջ, եւ վերջերս թոյլ տուաւ Միւնքի մէջ սինական Համաժողովի մը գումարումը : Գան տաժողներ թէ դրամով, զիւրանգիտական ու իրթական միջոցներով միայն ազգութիւն մը յարգուանէ անկարելի է, թէ ազգայնութեան մը վերահաստատումը արխնով միայն կարելի է յաջողցնել : Սինականութեան վարիչներն հաւանաբար են թէ պիտի յաջողին իրենց ծրագրերը իրագործել՝ լոկ խաղաղական միջոցներով : Եւ ալ ճշմարիտ է որ դեռ չեն կրնար արդէն, նոյն իսկ եթէ ուզեն, ոչ-խաղաղական միջոցներու գիմնը, քանի որ դեռ ժողովրդին վերահասակութիւնը հայրենիքէն հեռու է : Իրենց համար, էականը՝ առ այժմ՝ հայրենի հողին վրայ վերագտնաւու յաջողիչն է, եւ ատի մանաւորապէս խաղաղական միջոցներով միայն կարելի է յաջողցնել : Թէ այդ առաջին քայլն անելէ յետոյ, կարելի պիտի ըլլայ մոխրան խաղաղական միջոցներով՝ ծրագրին մինչեւ ծալքը հասնի, ատի ապագային գաղտնիքն է, Բայց եթէ այդ առաջին քայլը յաջողցնեն խաղաղական միջոցներով, արդէն անպակաս արդիւնք մը ձեռք ձգած պիտի ըլլան, գործին կէսը, կէսէն աւելին, կատարած պիտի ըլլան, որովհետեւ եթէ թուրք կառավարութիւնն ու եւրոպական պետութիւնները հաւանքն չեն ընդ մեծազանգուած գաղթմանն ի Պաղեստին, խնդրել լուծուած

կ'ըլլայ իբր սկզբունքին մէջ, ու այլ եււա տնոր առեօնձանական զարգացումը այս կամ այն միջոցով, իր անխուսափելի ընաչըլլուած թեանը կը հետեւի մինչեւ վերջնական իրաւ կանայցումը և նւ. անկարելի չէ աստ, արուած ըլլալով, Հրէից եզական համերաշխութեան ոգին, կազմակերպեալ առ ճարպիկ գործունէ-ւած թեան անօրինակ կարողութիւնը եւ մեծ ազդեցութիւնը զոր ունին եւրոպական քարձ-բազայն չրջանակներուն մէջ և

Ուրիշ առթի թողով նոյն ինքն սիրնական շարժման մասին այս խորհրդածութիւններն ընդլայնելու գործը եւ դառնալով սիրնական կազմակերպութեան օրինակին վրայ ձեւաւած հայկական կազմակերպութիւն մը ստեղծելու հարցին, եւ ըստարեականացն համաձայն եմ սակեմին մէջ թէ պէտք է սիրնականութեան կազմակերպական մեթոտին միայն հետեւիլ, եւ ոչ թէ լսելով ամբողջ ծրագրին և Անխմաստ պիտի ըլլար Հայոց համար՝ ընդգրկել սիրնականութեան ծրագրերը, որուն գլխաւոր կէտն է Հրէականը Պաղեստինի մէջ վերահաստատել, մինչև դեռ Հայերը իրենց հինաւուրց հայրենիքին մէջ վնասցած են ու կը մնան յսմանմեծ մասամբ, պահպանած ըլլալով մինչեւ ցարդ իրենց երկրագործ փողովորդի բարձրն ու կենցաղը, իրենց աւանդութիւններն ու շնորհն և ինչ որ հարկաւոր է Հայոցը, քանզումն է տաճիկ բարբարոս «ընծի» մին, որպէս զի չտրիպուին այսուհետեւ փախչիլ իրենց զարաւոր ծննդավայրէն ուր մինչեւ ցարդ յամառեցան կառնած մնալ և կացութիւնը նոյնը չէ ուրին, հետեւաբար գործաւ սնեւթեան ծրագրերը նոյնը չի կրնար ըլլալ և Երկրորդ Սիրնականութիւնը «զարգացական» ձգտումներով ընկերութիւն մըն է և եւ Հայերը ունին արդէն այդպիսի ձգտումներով որոգումաւ ընկերութիւններ, քանկայից և որ անոնց միանալ, զարգանալ, կատարելագործելու ու զօրանալ, բայց ընաւ հարկ չկայ որ նոյն գործը կատարող նոր ընկերութիւն մը հիմնուի և նոր ընկերութիւնը պէտք է ունենայ «նոր» իրադրի մը, պէտք է ձգտի գոհացում առլ պէտքերի մը, որուն գոհացում առուող մարմին մը կը պակսի և Այդ պէտքը գոյութիւն ունի և Ասոր համար է որ նոր ընկերութիւն մը հիմնելու առաջարկութիւնը ժամանակաշարմար է եւ գործնական

«Պէտքը» անյիճելի է և Սիրնականութեա

հիմնուելէն շատ առաջ, հայ ժողովրդին լուսաւոր տարերը զգացած են ազիւտութեան, օտարամոլութեան, բարոյական թուլացման և ազգային ինքնազգիտակցութեան ակարացման դեմ պայքարելու հարկը, եւ ստեղծած են ընկերութիւններ հայ ժողովրդին ըստը խաւարուն մէջ կրթութիւն տարածելու, դարաւոր ստրկութիւնէ ապականութեան հոգիներուն խորը ազգային զգացումը վերարժարելու ու մարդկային արժանապատւութեան գիտակցութիւնը արթնցնելու համար, հիմնած են դպրոցներ, թատրոն, գեղարուեստական, քարեգործական ընկերութիւններ և Ասորցմէ զատ, Հայերը ուսնեցած են Վենետիկի եւ Վիեննայի երկու մշտաւոր մեծ վաճառանները, որ այդ նոյն գործը հոյակապ փայլով մը կատարած են և Ասոր ստորեք մեծ մասամբ զաջջալուած են՝ եղեւրական դէպքերու հետեւանքով Վենետիկի եւ Վիեննայի տուները, որ միշտ կանգուն կը մնան, չեն կարող բաւել գոհացնելու ազգին ըստը պէտքերը, որոնք այժմ մասնաւորապէս թաղմամբաւոր են, դարձած Ծանկական բռնութեան վերջին անգիլի պայթուի մին առեւ Հայերը զարեւելի թշուառութեան մը մէջ ինկնալ և հաղթաւոր փախստականներն աշխարհիս բոլոր կողմերը ցրուեցան՝ ողորմելի կացութեան մը մէջ, օրուան հացին կարօտ և երբին մէջ և որքան ու այրիները հաղթաներով հաշուեցանալ, այդ աղետալ իրեքաւ դրութիւնը զարմանելու համար՝ օտարները աւելի քան ըստին քան Հայերը, — ասի պէտք է խոստովանել և որքան ալ ամօթալից ըլլայ մեզ համար Հայոց մէջ քանի մը անհատներ, եւ քանի մը փոքր խումբեր էին միայն որ ջանք մը ցոյց տուին գոհացութիւն մ'ը իրեն և նւ. առաջը ալ մեծ մասամբ հաղթածական վաղանցուն և ճիշդ է ինք, շատ անբաւական ժամանակն չարիքին հանդէպ զոր պէտք է որ դարձանել և մարակոյտ չկայ որ եթէ զոյտ թիւն ունեցած ըլլար եւրոպական մեծ զաւթիք մը մէջ հաստատուած ընկերութիւն մը և ըստը Հայերուն համակրութիւնն ու վաճառութիւնը վայելող ու լաւ կազմակերպուած, այդպիսի ընկերութիւն մը լաւ շատ աւելի ընդարձակ, կանոնաւոր ու աւանական արդիւնքներ տուող գործունէութիւն մը կարող էր աւանդալ, որով հետեւ անաւանալի է որ հաստատական անհայկական բարեգործութիւններէն շատը, յաման կազմակերպութեան, ջննդութեան, քոնքրիտի պակասին պատճառով, մասնական արդիւնքա

ընել, այլ իր ունեցած գրամագլխէն՝ կարելի եղած չափով՝ ապահով ու հասութեամբ ձեռով տոկոս հանելու միայն կրնայ աշխատիլ, ուրեմն այդ պայմաններու մէջ նուիրուած գրամը անշարժացած գրամ է, քանի որ բաժնետէրերը ամենաշինին չահարածին մը պիտի ունենան եւ իրենց տուած գրամը գրեթէ միայն նախարին գործի մը ծառայելու նպատակին պիտի նշուելի որ: Արդ, այդ պարագային մէջ, լատագոյն չէ՞ որ գրամ տուողները նուիրեն գրամագլուխը, որ կը դուրի ու եւ իւրապէս մեն պանքային մէջ, եւ անոր տոկոսը կը յատկացուի հանրային գործին: — որով թէ՛ նուիրուած գրամներուն անկորուստ պահպանուելը ապահովուած կ'ըլլայ զարօծեալ, եւ թէ՛ ուրոյն պանքայի մը հաստատման ու պաշտօնավարման համար ըլլալիք ծախքերը կը խնայուին, եւ այդպիսի ընկերութեան մը վստահելի եւ թմուր հանդամանք մը տալու, անոր յանձնուած գրամագլուխը լաւ պահպանուելուն եւ անոր տոկոսին լաւ գործածուելուն համար, կարելի է հաստատել գործածուելութեան այնպիսի եղանակը մը, ըսելով ճշմտիւր մօնապիտի մեթոտ մը, որ ու եւ կ'առիւթի տեղի չմնայ:

Արդէն, պէտք է դիտել որ Սփռականներն իսկ պանքա մը հիմնելով չեն սկսած. նախ հիմնած են ընկերութիւն մը նուիրատուութիւններով, եւ այդ ընկերութիւնը, իր նպատակին իրականացումը դիւրացնող շատ մը ձեռնարկներու մէջ, հիմնած է նաեւ պանքա մը՝ իբր մին իր գործիքներէն:

Գարեկէ ուրեմն հետեւել Սփռականներուն ընթացքին՝ այնպէս ինչպէս անոնք ոկսած են. հիմնել նախ ընկերութիւն մը, ինչ որ աւելի դիւրին է եւ աւելի պարզ, ու աւելի շուտով իրագործելի. յետոյ, եթէ պանքայի անհրաժեշտ պէտք տեսնուի, արդէն կայծակէրպուած ընկերութիւն մը աւելի դիւրաւ պիտի կրնայ զայն հիմնել, Ու եթէ ընկերութիւն մըն է որ պիտի հիմնուի նախ, կարելի է՝ կազմակերպական մեթոտի տեսանկիւնով օրինակ տանել նաեւ, բաց ի Սփռականութեանէն, հրէական ուրիշ մեծ ընկերութիւն մը, «Ալիքան Իզրայելիթ»-ը որ քառասուն տարիէ ի վեր գոյութիւն ունի եւ կը գործէ:

«Ալիքան Իզրայելիթ»-ը, հիմնուած 1840ին, եւ որուն կեդրոնատեղին եղած է միշտ Փարիզ, իրեն նպատակ ունի (ինչպէս իր կանոնագրութեան մէջ գրուած է), 1. Աշխատել ամէն տեղ

Հրէաներու ազատագրութիւն եւ բարոյական յառաջդիմութեանց. 2. Արդիւնաւոր պաշտպանութիւն ընդհանրական անոնց որ Հրէայ ըլլալուն համար կը տառապին, 3. Քաջաշէնել ամէն հրատարակութիւն որ կարող է այս արդիւնքը յառաջ բերել:

Շատ երկայն պիտի ըլլար այդ ընկերութեան ըրդանդակ գործունէութիւնը պատմել այստեղ (ուրիշ առթիւ կարելի է վերագրանալ այդ խնդրոյն). պիտի բաւականանամ քանի մը յատկանշական իրողութիւններ յիշելով (զորոնք քաջած եւ «Ալիքան»-ին քսանեւեկնագրական ատկէ 1885ին հրատարակուած գրգռիչ մը) իրողութիւններ որոնք զաղափար մը կուտան այդ ընկերութեան ձառնմանուն, գործելու եղանակին ու միջոցներուն վրայ:

«Այս ընկերութեան յայտագրէն բացարձակ պէս վտարուած են, — ինչպէս կը գրէ այդ գրքին հեղինակը, — քաղաքական խնդիրները Ալիքան»-ը բոլորովին օտար է եւ պէտք է օտար մնայ քաղաքական, տնտեսական հարցերուն ինչպէս եւ ազգայնութեանց պայքարներուն, չ'ուզեր անոնց խառնուիլ, աւելի բարձր ոլորտի մը մէջ է հաստատուած, քաղաքական իրարու հանդիպիլ բոլոր քաղաքական կուսակցութիւններն ու շահերն, բարեգործութեան եւ մարդասիրութեան հողին վրայ, հրօնական մը չէ իր նպատակը. աշխարհական ընկերութիւն մըն է, ո'չ մէկ հրօնական փրփականալ չունի ընդունալ Հրէութեան զուտ, ոչ ալ ու եւ ի կրօնական վարդապետութիւն ունի պաշտպանուելու Հրէութեան մէջ. աստուածաբանութիւնը իրեն այնքան օտար է որքան քաղաքականութիւնը: «Ալիքան»-ին նպատակն է կրթութիւն տարածելով Հրէաներու մէջ (մասնաւոր յետադէմ երկիրներու աշխատեալ Հրէաներուն մէջ) զանոնք փրկել իրենց բարոյական անկումէն, պաշտպանել Հրէութեան պատիւը՝ երբ անոր վրայ յարձակողներ ըլլան, նիւթական օգնութիւն հասցնել հրէայ հասարակութեան այն հատուկներուն որոնք մեծ հալածանքի մը են թարկուած են:

«Ալիքան»-ը հիմնած է հրէական վարժապետանոց մը Փարիզի մէջ, ուր կը պատրաստուին ուսուցիչներ որոնք կը ղրկուեն այլ եւ այլ երկիրներու հրէայ նախնական վարժարաններուն մէջ դաստիարակուելու. այդ վարժապետանոցը Փրահական կառավարութեան կողմէ իբրեւ «հանրագումար հաստատութիւն» ընտ

գումունած է, եւ անոր անունովն է որ «Աւ-
լիան»ը կտակներ կ'ընդունին «Ալիան»ը հիմ-
նած է բաղմամբ երկիրներու մէջ (Տաճկաս-
տան, Եգիպտոս, Պուլգարիա, Ամերիկա, Ռուսաս-
տան, Պարսկաստան, Թարսպուլու, Թունուզ, եւն) բազմաթիւ երկրներ գործններ եւ արհեստանոց-
ներ, ու քանի մը երկրագործական վարժա-
րաններ :

«Ալիան»ը բարեգործական ընկերութիւն մը
չէ սակայն : «Ալիան»ը , կը գրէ գրքոյկը ,
մարդասիրական ընկերութիւն մըն է , բայց
բարեգործական ընկերութիւն մը չէ . արտա-
սովոր պարագաներու մէջ , երբ միտ աղէտը մը
ամբողջ զաւտի մը վրայ կը յարձակուի , կրնայ ,
եւ պարտի , վնասուած հասարակութեան օգնու-
թեան հասնիլ : Այսպէս , հանգանակութիւն բա-
ցած է այլեւայլ երկիրներու (Թունուզ , Մո-
րթ , Պարսկաստան , Տաճկաստան , Ռուսաստան)
Հրէաներուն համար : Բայց , զայդ ընելով , հան-
ր օգուտ գործ մըն է որ կատարած է . տեղական
կամ անհատական շահեկանութիւն մը միայն
ներկայացնող խնդիրները զուրպ կը մնան իր
յայտագրէն : :

Ամէն անգամ որ «Խամուրու»ի ծանօթ
պատմութիւնը վերանորոգուելով՝ Հրէաներու
դէմ հալածանք յարուցուած է , «Ալիան»ը
բողոքած , այդ մեղադրանքին ստութիւնը ա-
պացոյցած , յանգի զատ բացած , դատը շահած
է անմեղօրէն ձերբակալուած Հրէաները ար-
ձակել տուած է :

«Ալիան»ը եւրոպական պետութեանց դի-
մած է յաճախ , պաշտպանելու համար Հրէանե-
րու մարդկային տարրական իրաւունքները , որ
կոխտուած էին ինչ ինչ երկիրներու մէջ .
Պերլինի Վեհաժողովին զրկած է երեք պատգա-
մաւորներ , որոնք յաջողած են զաշնագրին մէջ
որդապէս արձանագրել տալ թէ Ռուսներոյ ,
Սերպիոյ , Պուլգարիոյ եւ ամբողջ Տաճկաստանի
մէջ կրօնական տարբերութեան պատճառով
Հրէաները պէտք չէ որ զրկուին օրէնքի առ-
ջեւ հաւասարութենէն . Սերպիոյ եւ Պուլգարիոյ
մէջ Դաշնագրին այդ տրամադրութիւնները
գործողութեւն են . Պերլինի Վեհաժողովին ի վեր
Ռուսմանիա է միայն որ զանոնք ոտնակոխ
ըրած է , — բայց Հրէաները վերջերս այնպիսի
խոշոր ազդեցութիւն մը կը կրցան բանցնել , որ
Միացեալ Նահանգայ կառավարութիւնը նոթով
մը Ռուսմանական կառավարութեան յիշեցուց
իր պարտականութիւնը , եւ անգլիական կա-

ռավարութիւնը այդ նոթին հաւանութիւն
տուաւ : Երբ Ֆրանսա գրաւեց Ալեքսիան , «Ա-
լիան»ն է որ յաջողած է Ալեքսիացի Հրէ-
աները ֆրանսական քաղաքացի ընդունիլ տալ :
«Ալիան»ը օգնած է Ամերիկայի մէջ հրէ-
ական երկրագործական գաղութներու հաւ-
տատման :

Վերջապէս , «Ալիան»ը նպատած է բաղմա-
թիւ հրատարակութիւններու , ոմանց վաճա-
ռուաւ առաջուց ապահովելով (այսինքն իր
անդամներուն մէջ ցրուելով գիրքը) , ոմանց ալ
տպագրութիւնը ինքն իսկ վճարելով . այդ
հրապարակութիւնները (1885ին հրատարակուած
գրքոյկը կը թուէ արդէն հարիւրի չափ գիրք)
մեծ մասամբ Հրէեց պատմութեան , լեզուին ,
կրօնքին վրայ ուսումնասիրութիւններ են կամ
հրէական դատը Եւրոպայի առջեւ պաշտպա-
նող գործեր :

«Ալիան»ը աբաբած է նաեւ գիտական առա-
ջելութիւններ , զոր օրինակ՝ Արիփէի («Մա-
լաշա» կոչուած սեւամորթ Հրէաներու վրայ
ուսումնասիրութիւն մը կատարելու համար :

«Ալիան»ն 1900ի տարեկան հաշուեկրքը
ցոյց կուտայ թէ 1900 մէջ այդ ընկերութիւնը
ունեցած է իւր հասոյթ , 1,001,832 Քր . 470 .
որոնց մէջ 155,587Քր . 11՝ անդամովճարներէն ,
5,466 Քր . 45՝ նուիրատուութիւններէն , 483,837
Քր . 81 , այլեւայլ եկամուտներէ (Հիւրի , Ռո-
չիլաի նուիրած խոշոր դուճարներու տարեկան
եկամուտը) 12,202 Քր . նախատեսութեան գան-
ձանակներէ , 42,949 Քր . 25՝ զպրօցներու գոր-
ծին համար հաստատուած այլեւայլ եկա-
մուտներէ , 287,000 , Հրէական գաղթականին
ընկերութենէն (Jewish Colonisation Associa-
tion) 10,000Քր . Թունուզի կառավարութենէն
4,789 Քր . 85 մշտնջենական անդամովճարներէն :

Սիւրսականները շատ հակառակ են՝ «Ալիան»
անին , որովհետեւ այդ ընկերութիւնը ոչինչ
ըրած է Հրէաներու ազգայնական վերածնու-
թեանը նպատակու համար . ընդհանրական
Ալիանսը աշխատած է միշտ ու եւ ազգայնական
ձգտում մարկ Հրէաներուն մէջ , քաղաքած է որ
Հրէաները Տաճկաստանի մէջ Տաճիկ , Անդլիոյ
մէջ Անգլիացի , Ֆրանսայի մէջ Ֆրանսացի ըլ-
լան՝ իրենց կրօնքը միայն պահպանելով .
«Ալիան»ը փանաղի կըրած է Հրէայ ճանհանային
քաղաքական , մտաւորական ու նիւթական
բարձրացմանը , բայց ոչ Հրէայ ազգութեան
վերակենդանացմանը . «Ալիան»ը հակառակած

